

Ungdomar runt centrum

En trendspaning för

FAS våren 2012

Katarina Bjärvall, Stockholm

Förord

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och Utbildningsvetenskapliga kommittén, Vetenskapsrådet (VR) har inlett ett samarbete för att kartlägga forskning om ungdomars levnadsförhållanden i förorter i samtiden och i framtiden. Idag lever många ungdomar i ett ”mellanförskap” mellan segregation och globalisering. Utanför hembygden – förorten – vidgas världen med hjälp av resor, sociala medier och nya möten. Samtidigt krymper världen genom ungdomarnas svårigheter att etablera sig i samhället och på arbetsmarknaden. I många fall lever inte bara ungdomarna själva utanför arbetsmarknaden utan även deras föräldrar.

I samarbetet mellan FAS och VR görs dels en kartläggning av forskning inom området ungdomar, skola och förort och dels en antologi där ett urval av forskare medverkar. Som ett komplement till dessa insatser har FAS uppdragit åt journalisten Katarina Bjärvall att genom intervjuer med forskare och unga människor i förorter söka insikt och förståelse i dessa frågor. Den här rapporten kan ses både som ett fördjupat reportage och som en trendspaning längs marginalen av det svenska välfärdssamhället.

Katarina Bjärvall står själv för texten. Den har i första hand tagits fram som ett underlag till den fortsatta diskussionen om forskningsbehov inom området men kan också användas i andra sammanhang.

Stockholm i oktober 2012

Kenneth Abrahamsson, f.d. programchef vid FAS www.fas.se

Innehåll

Här och där.....	4
Där människor inte prioriteras.....	6
Förr var det si, nu är det så.....	12
Ojämlighet - varken slump eller biverkning.....	16
Där de unga gör uppror.....	22
Föräldrars förnedring blir ungas självförakt.....	28
Utredaren har svårt att få kontakt.....	34
Byta skola eller stanna?.....	40
"Det är lite skitigt och stökigt men vi vill ha det så".....	46
Uppror, förebilder och ödmjuka kuggar i aktivitetsmaskineriet.....	56
Litteratur:.....	60

Här och där

Vilka är de, ungdomarna runt centrum? En av dem var Zlatan Ibrahimovic som växte upp i Rosengård i Malmö. I sin självbiografi berättar han om stryk och småstöder, om vårdnadstvister, ständiga flyttar och missbruk i familjen. Och om hunger:

"Jag åt mig mätt på rostade mackor. Jag kunde smälla i mig en hel limpa, eller så sprang jag över till morsan. Det var inte alltid öppna famnen. Det var mer: Vad fan, ska Zlatan komma också? Ger inte Šefik honom mat? Och ibland fick jag en utskällning: Är vi gjorda av pengar, eller? Ska du äta oss ur huset? Men ändå, vi hjälpte varandra, och hos farsan började jag föra ett litet krig mot ölen. Jag höllde ut några av dem, inte alla, det hade varit för uppenbart, men några."

Detta var under 1980- och 90-talen. Sedan dess har fattigdomen minskat men sedan några år tillbaka ökar den igen. Just Rosengård där Zlatan växte upp tillhör de områden som är värst utsatta. Och framför allt ökar ojämlikheten som får barn och ungdomar i dessa områden att tappa självrespekt och framtidstro. Så borde det inte vara. I ett land som Sverige borde alla unga människor ha rätt att tro på framtiden.

I den här rapporten beskriver ett antal kunniga människor ungdomars situation i utsatta bostadsområden idag. De resonerar också kring vad som jag göras för att vända utvecklingen. Titeln *Ungdomar runt centrum* syftar dels på att ungdomar ofta rent fysiskt hänger runt förorternas centrum och dels på att de befinner sig i periferin av samhället, utanför centrum. Inte här utan där.

Där är ett ord som återkommer på många ställen i rapporten. Ordet signalerar ett avstånd. Om jag hade tillbringat mer tid sittande med unga människor i soffor, vid rangliga bord eller på soliga parkbänkar i utsatta bostadsområden så hade där oftare kunnat vara *här*. Men rapporten bygger inte bara på vittnesmål från unga utan också på intervjuer med forskare och

utredare som samlar den kunskap som ska ligga till grund för politiska beslut.

I ett avsnitt är jag på plats i förorten, i nästa sitter jag på en myndighet eller ett universitet. Det är en zoom som jag vrider så att *här* blir *där*. Tanken är att skapa ett bildspel av praktik och teori, av konkreta erfarenheter och abstrakta analyser. Kanske kan den växlingen luckra upp något av gränsen mellan här och där. För ungdomars liv i förorten angår oss alla, oavsett var vi finns.

Där människor inte prioriteras

Hur presenterar man en människa? Den här människan är projektledare på en organisation med kontor i Stockholms innerstad. Han - för det är en man, 25 år gammal - har universitetspoäng i sociologi, religionsvetenskap och genusvetenskap, han har en Iphone och en portfölj under armen när han åker till jobbet. Han har lägenhetskontrakt i en Stockholmsförort och han funderar på att köpa bostadsrätt. Han har en fru som heter Linnea och en två månader gammal dotter som heter Nora.

Själv heter han Faid Issa, är född i Somalia och uppvuxen i miljonprogramsområdet Tensta. Han är muslim. Han känner sig missgynnad av svenska samhällsinstitutioner och kan ge en rad exempel på det. Han vill förändra Sverige och tror att det behövs mer konfrontation mellan dem som har och dem som inte har. Han blir stolt när unga killar kastar sten på polisen.

Ja, en beskrivning av en person i en text som denna blir av nödvändighet förenklad. I själva verket är även möten mellan människor förenklade, eftersom allt vi har när vi bedömer varandra är de intryck vi kan ta till oss med våra sinnen. Hur ser han ut, hur känns hennes handslag, luktar han inte rök, har hon en brytning? Att mötas i ett samhälle som vårt, med ett myller av interaktion på olika nivåer, är att navigera med hjälp av ganska onyanserade intryck.

Det samma gäller för övrigt beskrivningen av platser. Hemma hos Faid och Linnea är det galler för badrumsfönstret ut mot loftgången. Men vad säger det? Lägenheter i markplan på Östermalm har också galler för fönstren.

Detta är tankar som väcks under ett långt samtal hemma i soffan hos Faid Issa en torsdagsförmiddag. Linnea ammar Nora, Faid's telefon ringer gång på gång och vårljuset rinner in över Zlatans självbiografi som ligger på soffbordet och över Koranen, Bibeln och Bhagavad-Gita som står i bokhyllan

tillsammans med Kahlil Gibran, Tomas Tranströmer och Stieg Larsson.

Faid Issa jobbar som projektledare för Förörternas riksdag (Forix) som genom konferenser och opinionsbildning vill engagera ungdomar i Sveriges förorter för bättre vardagsvillkor - jobb, utbildning, bostäder, kollektivtrafik, allt.

Det största problemet idag för ungdomar från områden som Tensta är rasismen och diskrimineringen i vardagslivet, säger Faid Issa.

- Det är blickarna man får i kollektivtrafiken, det är expediten som möter en när man kliver in i en affär och säger "behöver du hjälp?", det är alla samhällsinstitutioner som inte litar på oss.

Faid vill vända på perspektiven. Han plockar upp sin telefon och visar mig en bild han tagit av en vacker fasadbelyst 1600-talsbyggnad. Slottet, säger jag, men Faid rättar mig: Riddarhuset.

- Vems föreningslokal är det? frågar han retoriskt om den svenska adelns säte och jämför med de kyffiga källarlokalerna där förörternas föreningar samlas.

Faid menar att Riddarhuset, och bostadsområden som Solsidan och Djursholm, Vellinge och Partille, borde fokuseras i samhällsdebatten istället för Tensta och Fittja, Rosengård och Hammarkullen. Så nästa gång jag skriver en rapport ska jag sitta i en vardagsrumssoffa hemma hos en projektledare i Bromma istället, funderar jag.

- Ja, säger Faid, om vi ska förstå samhället måste vi sätta lika mycket ljus på båda sidor.

Men nu är vi i Tensta. Och hur är det här? Trivs ungdomar här eller inte? Det finns de som gör det, av olika skäl, säger Faid. En del romantiserar livet här och talar om atmosfären och öppenheten mellan människor. En del vill bo här för att de känner sig så utsatta på andra ställen och Tensta är den enda

plats där de kan känna sig hemma. Åter andra är likgiltiga, Tensta råkar bara vara där man bor och har sin familj och sina vänner, där man går i skolan eller jobbar.

- Jag vill bo kvar, men jag vill förändra. Det är dags att de människor som har missgynnats i generationer gynnas nu.

Han berättar att arbetslösheten är högre bland akademiker med afrikansk bakgrund än bland lågutbildade från Afrika. Att utbildning ger jobb är alltså inte sant. Och det finns ingen politisk vilja att lösa det problemet, eller att ta itu med den rasbaserade ungdomsarbetslösheten, menar han. Det som han kallar Aktivitetsmaskinen försöker gjuta fast den ojämna maktfördelningen genom att belamra miljonprogramsområdenas ungdomar med förlamande åtgärder och projekt, säger han.

- Aktivitetsmaskinen får folk att hålla sig lugna. Den passiviserar, så att de inte tänker på vad de ska göra åt sin situation.

Så vad har ungdomar här för tillgångar som samhället skulle behöva, frågar jag. Språkkunskaper, kulturkompetens, engagerade föräldrar, revanschlust? Faid Issa värjer sig.

- Den frågan antyder ett tvivel på att ungdomar här har några goda egenskaper. Skulle man fråga vad 50-åriga män på Östermalm kan ha för tillgångar? Nej, för det anses självklart att de har så mycket.

Jag känner när jag sitter där i soffan med mitt block och min penna att jag mycket väl kan ses som en representant för detta tvivel, denna främlingsfientlighet. Just det ordet får Faid Issa att fnysa:

- Det är en eufemism. Alla i Sverige har sett afrikaner sedan födseln, vi är inte främlingar för varandra. Jag använder ordet rasism.

Den kanske mest förödande vardagsrasismen finns, menar han, inom skolan. Hälften av alla niondeklassare i många miljonprogramsområden går ut skolan utan behörighet till gymnasiet. Och vad beror det på? Faid Issa refererar till de

förklaringar som brukar lyftas fram i debatten: Skolorna saknar resurser och lärarna har inte kompetens och engagemang att motivera eleverna. Eleverna missgynnas i hemmet eftersom de bor trångt och föräldrarna saknar utbildning. Eller, säger han, kulturskillnaderna är så stora att elever med invandrade föräldrar aldrig kan tillgodogöra sig svensk undervisning.

- Jag har ett annat perspektiv, säger han.

Han illustrerar med ett exempel från hans egen skolgång: En dag på mellanstadiet fick alla elever i hans klass tillbaka en uppgift de hade lämnat in veckan innan. Men Faïd fick inte sin, istället blev hans mamma kallad till skolan. Han blev orolig för han visste att han hade slarvat med uppgiften - medan han skrev hade hans kompisar stått i hallen och väntat på att han skulle bli färdig så att hans mamma skulle låta honom komma ut och spela fotboll.

När Faïd och hans mamma kom till skolan sade läraren: "Jag misstänker att Faïd har fuskat. Han har skrivit i nivå med MVG på detta."

- Min lärare trodde inte på mig och min förmåga. Jag kände mig anklagad!

Mamman förklarade för läraren att Faïd inte hade fuskat och läraren bad om ursäkt. Men Faïd ser händelsen som ett exempel på rasism.

- Det finns en djupt rotad föreställning om att elever med mer pigment inte har samma intellektuella kapacitet.

Hur vet man att läraren tänkte så? Det kan ju också vara så att hon anlade något av de andra perspektiven, exempelvis att Faïds mamma saknade resurser att rusta sonen för studier.

- Jo, så kan det vara. Vi kan inte se personens tankar, vi kan bara se handlingen. Men handlingen är rasistisk. Och det är ett mycket stort problem inom skolan. Den här gången gick det att rätta till, men tänk om det hade varit ett nationellt prov, eller en tenta på universitetet, eller en ansökan om

bostad eller jobb? Sådana missade möjligheter får man aldrig tillbaka.

I ett samhälle där den typen av strukturellt förtryck är så etablerat kan man inte hoppas så mycket på hjälp utifrån. Istället hoppas Faïd Issa att förändringarna ska komma inifrån.

- Jag tror att människor som inte prioriteras eller värdesätts måste göra saker själva. Förtryck skapar motstånd. Och förtrycket är tillräckligt nu. Det är därför jag blir stolt blir när ungdomar kastar sten på polisen. Polisen kommer hit som försvarare av en ideologi som missgynnar människor här.

Faïd Issa har varit på plats när ungdomar och polis drabbat samman både här i Tensta och i Göteborg. Han har sprungit mellan olika områden för att skapa sig en egen och sann bild av vad som händer.

- Polisen säger att det är busar som vill ha bråk, att inget är organiserat, men det stämmer inte.

Han berättar att ungdomarna förberedde sig genom att byta sim-kort i sina mobiler och bestämma var de skulle positionera sig. Sedan satte de eld på en bil för att locka dit brandkåren. När brandkåren kom skrek ungdomarna spydigheter till brandmännen - som ringde polisen. Och när polisen kom kastade ungdomarna sten från broar och Molotovcocktails mot polisbilarnas vindrutor.

- Jag respekterar de här ungdomarna, om de är medvetna om strukturerna. Om förortsrörelsen blottar intressekonflikterna kan man snabbare få en lösning.

Själv kastar han inte sten utan använder andra medel för förändring. Genom sitt arbete på Forix vill han förbättra miljonprogramsområdena. Han vill se påkostade upprustningar, inte bara rutinåtgärder som pumpas upp som om de vore humanitära insatser, som han säger har gjorts till exempel med en ny fotbollsplan i närheten. När kommunala bostadsbolag går

med vinst ska överskottet investeras i renoveringar och upprustningar, inte gå tillbaka till ägarna för att möjliggöra fortsatt sänkta skatter, säger han.

Sådana satsningar skulle i förlängningen gynna hela Sverige, menar Faïd Issa. Om höjda skatter får finansiera till exempel avgiftsfri kollektivtrafik så gynnas ju alla. Även de rika åker tunnelbana ibland.

Fast inte lika ofta. Faïd och jag gör sällskap till tunnelbanestationen, han hejar åt höger och vänster, jag köper frukt och grönsaker på torget och när vi passerar genom spärren upptäcker Faïd att jag inte har månadskort, jag stämplar en biljett. Varför? Jag rannsakar mig själv: För att det är för dyrt? För att jag bor så nära stan att jag kan cykla nästan vart jag vill? Eller för att jag har bil?

Vi slår oss ned mittemot varandra på tunnelbanan. Bredvid Faïd sätter sig en äldre blond kvinna. Medan vi passerar under Stockholms allt närmare förorter berättar Faïd om en resa han har gjort till Västbanken. Han träffade en man vars mor hade blivit våldtagen, som en del av Israels krigföring mot palestinierna, och vars bror efter det genomfört ett självmordsattentat mot en israelisk buss.

Kvinnan bredvid Faïd flyttar sig till en plats längre bort i vagnen. Kanske vill hon bara ha tyst omkring sig. Kanske störs hon av det otäcka samtalsämnet. Kanske är det, som Faïd Issa säger, hans pigment som får henne att ta avstånd. Man kan inte se tankarna, bara handlingen: En människa flyttar bort från en annan denna vårdag djupt nere under landet Sverige.

Förr var det si, nu är det så

Av storstadsregionernas alla barn och ungdomar bor idag 40 procent i vad som kallas "utsatta stadsdelar" och som till stor del är lika med miljonprogramsområden. Där är många av föräldrarna bidragsberoende, sjuka eller arbetslösa. De föräldrar som har jobb finns ofta inom ett splittrat serviceproletariat - de bakar pizzor, kör nattaxi, säljer cigaretter och godis i närbutiker eller städar stormarknader och medelklassens hem svart eller vitt. Valdeltagandet är lågt liksom skolprestationerna.

Hur ser samhället på barn och ungdomar som växer upp i detta så kallade utanförskap? Ungdomskulturforskaren Erling Bjurström står i en föreläsningssal på Tollare folkhögskola på Värmdö och ger perspektiv. Det är en vacker vårdag i den gamla kulturbyggnaden i Stockholms innersta skärgård och jag är med mina 46 år näst yngst i publiken. Ungdomar känns följaktligen avlägsna och Sveriges miljonprogramsområden än mer fjärran. Men för mig, en tonårsmamma boende i en Stockholmsförort på gränsen till miljonprogrammet, är distansen också välgörande; att få vardagsdramatiken satt i ett historiskt och akademiskt sammanhang.

Diskussionen om barns och ungdomars fostran förs redan i den äldsta skrift som mänskligheten har tillgång till, nämligen Platons *Staten* från 450-talet före Kristus, konstaterar Erling Bjurström. Platon betonade vikten av goda förebilder och lyfte fram karaktärstyper som var lämpliga för ungdomar att imitera: de tappra, de besinningsfulla, de fromma, de fria. Detta fokus på förebilder återkommer sedan genom hela historien, till exempel hos den franske sociologen Pierre Bourdieu som har visat på imitationens betydelse för hur vi utvecklar vår personlighet.

- Och det är vanligt, så fort det uppstår någon typ av ungdomsproblem, att säga att "de har inte några goda förebilder", säger Erling Bjurström.

Etablissemanget har ända sedan slutet av 1800-talet haft att förhålla sig till en lång rad ungdomskulturer, från grilljannar och kvantingar via jazzgossar och swingpjattar till skinnknuttar och spättor, raggare och beboppers. Ofta var grupperna sprungna ur arbetarklassen, men på 1960-talet började även medelklassens högskolestuderande ungdomar att gruppera sig - i mods, FNL:are, hippies och proggare. På 1970-talet följde punkare, discofreaks, syntare, glamrockare, skinnskallar och hådrockare, och på 80-talet dödsmetallare och rejevare.

- Och så kom hiphopen till Sverige och blev den första ungdomskulturen som verkligen fick fotfäste bland invandrare, säger Erling Bjurström.

Parallellt med 90-talets och 00-talets indiepoppare, straight edgare och emosar kom från miljonprogramsområdena rappare och kickers.

Medan ungdomar på så vis har positionerat sig i allt fler, allt synligare och allt mer finkalibriga grupper har etablissemanget utvecklat olika strukturella sätt att hantera dem. Ända sedan 1800-talets början vi haft någon form av ungdomspolitik. 1813 tillsattes den första så kallade uppfostringskommittén och den skulle följas av en rad utredningar inom samma fält, bland dem Snillekommittén 1825, tvångsuppfostringskommittén 1896, ligapojkskommittén 1898, ungdomsvårdskommittén 1939 och ungdomsutredningen 1962.

Det finns idag, enligt Erling Bjurström, fyra möjliga sätt för vuxenheten - politiker, forskare, medier men också föräldrar och skolpersonal - att se på ungdomar:

1. Inget är nytt, ungdomar har alltid ansetts problematiska. Redan Sokrates skrev att "ungdomen nu för tiden älskar lyx, de uppför sig illa och föraktar auktoriteter" - ett ständigt återkommande citat som enligt Erling Bjurström saknar källa eftersom inget Sokrates skrev finns bevarat.

2. Förr var det si, nu är det så. Ungdomar idag lever i ett annat sammanhang än tidigare ungdomsgenerationer, framför allt genom digitaliseringen. Ett postmodernt perspektiv, företrätt av bland andra ungdomskulturforskaren Thomas Ziehe, och det som är mest gångbart idag.

3. Det var bättre förr, dagens ungdom är förtappad.

4. Det var sämre förr, nu går vi mot ljuset.

De två sistnämnda perspektiven har enligt Erling Bjurström inte särskilt många förespråkare. Jag undrar över det. Inom samhällsdebatten i stort och inom skolan ser jag en stark ansats att anamma det optimistiska perspektivet, nummer 4. Det talas om det kompetenta barnet som, mycket tack vare sina digitala färdigheter, bräddar vuxenvärlden på många områden.

Erling Bjurström menar att det pessimistiska perspektivet, nummer 3, är det som ungdomskulturforskningen älskar att förkasta. De utslag av moralpanik som regelbundet genom historien har riktats mot ungdomars kulturyttringar ser man numera inte till, menar han. Om man använder den definition av begreppet moralpanik som den brittiske sociologen och kriminologen Stanley Cohen lanserade på 1970-talet - bland annat att samhället ska enas i bekämpandet av ett fenomen och att denna starka reaktion sedan ska avta och fenomenet normaliseras - så utbröt den senaste större moralpaniken enligt Erling Bjurström i samband med 1980-talets debatt om videovåldet.

Här invänder några av seminariets deltagare. Gerhard Holmgren från Ungdomsstyrelsen säger, med hänvisning till forskarna Sabine Gruber och Kenneth Ritzén, att det finns tecken på moralpanik i majoritetssamhällets syn på en del minoriteter: invandrarna ska räddas från tradition, kultur och religion. Erling Bjurström håller med om att sådana ambitioner är moraliserande men menar att de knappast är paniska. Och det finns moraliserande drag också i retoriken kring utanförskap

som handlar om att individen har sig själv att skylla, tillägger han.

Det leder tillbaka till Platon och behovet av förebilder. I den diskussionen idag dominerar genusperspektivet; killar sägs behöva goda manliga förebilder och tjejer starka kvinnliga. Men problemet, säger Erling Bjurström, är att diskussionen om förebilder inte handlar om vilka värden de ska förmedla. I ett heterogent samhälle som vårt är det inte givet vad "goda män" eller "starka kvinnor" betyder.

Nej, tänker jag, det låter som ett steg tillbaka till sagans värld, befolkad av goda och onda, starka och svaga. I verkligheten, må den ligga i förorten eller någon annanstans, är varje människa en mosaik av styrka och svaghet och andra egenskaper, där godheten ofta lyser starkast men där många av oss i utsatta lägen kan agera på ett sätt som ser ut som ont.

Ojämlighet - varken slump eller biverkning

Svensk fattigdomsforskning huserar i en byggnad omgiven av Skånes universitetssjukhus i Malmö. Är fattigdom en sjukdom? Utdefinieras fattiga människor så radikalt i ett kapitalistiskt system som vårt? Utan tvekan är fattigdom stigmatiserande och en stor källa till oro för många barn.

Hur många av Sveriges barn är fattiga? Enligt EU, som menar att fattiga är de familjer som lever på mindre än 60 procent av medianinkomsten i ett land, är 16 procent av svenska barnfamiljer fattiga. Enligt Rädda barnen är motsvarande siffra 13 procent eller ungefär 250 000 barn.

Rädda barnens rapport från 2012, som baseras på statistik från 2009, visar på två tendenser. För det första så ökar nu andelen barn i ekonomiskt utsatta hushåll - fattiga barn, enligt Rädda barnens definition. Efter att andelen fattiga barnfamiljer stadigt har minskat sedan mätningarna började 1991 vände kurvan uppåt igen 2008.

För det andra ökar ojämlikheten. Sedan 15 år tillbaka drar hög- och medelinkomsttagarfamiljer ifrån i inkomststandard. Störst är barnfattigdomen i Malmö, Landskrona och Södertälje och minst är den i vissa av storstädernas kranskommuner. Täby, Danderyd, Ekerö och Vaxholm har alla mindre än 6 procent fattiga barnfamiljer, liksom Kungsbacka och Öckerö utanför Göteborg samt Lomma och Kävlinge utanför Malmö. Detsamma gäller en del glesbygdskommuner.

Bryter man ner statistiken på kommunelnivå blir skillnaderna ännu större: I Stockholm är andelen barn i fattiga familjer störst i Rinkeby (56 procent), Spånga-Tensta, Kista och Skärholmen (alla runt 30 procent); i Göteborg i Bergsjön (58 procent, numera en del av stadsdelen Östra Göteborg), Lärjedalen och Gunnared (drygt 40 procent, numera ihopslagna till stadsdelen Angered); i Malmö i Rosengård (64

procent), Södra innerstaden och Fosie (runt 50 procent). Alla dessa stadsdelar, utom Malmös södra innerstad, är miljonprogramsområden.

Fattigdomsbegreppet är kontroversiellt. Flera debattörer har hävdat att inga barn i Sverige är fattiga – inget barn tvingas, som i många länder i Syd, till tiggeri, barnarbete eller prostitution. Men det fattigdomsbegrepp som Rädda barnen använder är, liksom EU:s, relativt. Det utgår från FN:s barnkonventions artikel 27, som slår fast att barn har rätt att växa upp med en skälig levnadsstandard.

- Hur ska man tolka det i ett överflödssamhälle som det svenska? frågar sig Tapio Salonen, professor i socialt arbete här vid Malmö högskola och författare till Rädda barnens rapporter.

Han svarar själv:

- Ett modernt och välbärgat samhälle måste sätta vissa standards. Barn ska förstas här och nu och ha rättigheter som inte har att göra med om de en dag kan bli produktiva vuxna.

Det finns ingen officiell definition av fattigdom och det tycker Tapio Salonen är bra. Det är ett så komplext fenomen att det behövs olika mått för olika aspekter. Han har själv utarbetat den mätmetod som ligger till grund för Rädda barnens fattigdomsbegrepp. Som fattiga definieras då hushåll som antingen har fått försörjningsstöd under någon del av året eller som på årsbasis har vad SCB kallar låg inkomststandard. Det senare måttet baseras på faktorer som disponibel inkomst, utgifter för boende och baskonsumtion samt antalet vuxna och barn i hushållet.

Till en viss del är det samma familjer som får försörjningsstöd och som har låg inkomststandard. Men det finns också familjer som får försörjningsstöd under en period utan att ha låg inkomststandard på årsbasis, kanske för att en förälder förlorar jobbet men efter några månader får nytt

jobb. Och det finns familjer som har låg inkomststandard utan att få försörjningsstöd.

- Det kan handla om skammen att gå till socialen, säger Tapio Salonen. Eller att man har levnadsomständigheter som gör att man inte kvalificerar sig för försörjningsstöd. Kanske att man har en gammal bil som inte är värd något men som man behöver för att hjälpa en gammal sjuk förälder.

Varför ökar fattigdomen?

- Enkelt uttryckt beror det på två faktorer, arbetslöshet och ohälsa. Men det finns komplexa dubbelriktade relationer mellan dem, säger Tapio Salonen.

Jag hade trott att han skulle svara att fattigdomen ökar på grund av global lågkonjunktur och nedskuren välfärdsolitik. I rapporten *Välfärd, inte för alla* har han granskat hur den ekonomiska familjepolitiken sedan 1990-talet har lyckats med fattigdomsbekämpning och inkomstutjämning. Och han konstaterar att medan en mindre andel av barnfamiljerna är fattiga, sett över denna längre tidsperiod, så har inkomstskillnaderna ökat.

- Den ekonomiska familjepolitikens omfördelade effekt har halverats sedan slutet av 1990-talet. De mest välbärgade får ut en allt större del andel av socialförsäkringarna, framför allt av föräldraförsäkringen, säger Tapio Salonen.

Han menar att för att effektivt bekämpa den ökade ojämlikheten måste man granska vilka åtgärder som tidigare har fungerat. Han tänker framför allt på den så kallade välfärds- eller omfördelningsparadoxen efter andra världskriget.

- Summan av den var: Särskilj inte de fattiga utan skapa system som gäller för alla - barnbidrag, skolmåltider, gratis hälsovård och tandvård.

År 1981 var inkomstskillnaderna som minst. Sverige och de andra nordiska länderna var förebilder för många andra. Men det började stå klart att en stor del av framstegen hade nåtts med lånade pengar. År 1992 skälvde ekonomin, Riksbanken höjde

räntan till 500 procent och kursen lades om från full sysselsättning till inflationsbekämpning.

Systemskiftet inleddes i socialdemokratisk regi men har accelererat under de senaste årens borgerliga regeringar.

- Det är effekten av en allt mer artikulerad arbetslinje. De som har jobb gynnas.

Tapio Salonen ger ett exempel: AMS-arbeten som tidigare kvalificerade deltagarna för a-kassa stöptes i början av 90-talet om till korta, riktade insatser som inte var meriterande. Det ställde ett stort antal arbetslösa utanför a-kassan, vilket slog hårt mot många familjers ekonomi.

Arbetslinjen drar en tydlig gräns mellan dem som har jobb och dem som inte har det. Den ökade ojämlikheten är alltså ingen slump och av allt att döma inte heller en olycklig biverkning av en ny ekonomisk politik. Den är ett mål i sig. Tanken är att motivera människor att arbeta. Är det helt fel tänkt?

- Det är motiverande att hjälpa människor så att de får egen kraft att bli attraktiva på arbetsmarknaden. Men att använda riktade insatser som bara mildrar problemen, och som skambelägger de drabbade, det hjälper inte. Det är ett ekonomistiskt och trångsynt sätt att förstå vad det innebär att vara sjuk, arbetslös eller inte efterfrågad, säger Tapio Salonen.

Han vill se en stärkt generell ekonomisk grundtrygghet - socialförsäkringar som är tillgängliga för alla, höjt bostadsbidrag och höjd norm för försörjningsstöd så att det omfattar till exempel kostnader för dator och internet är några exempel som han menar skulle ha en utjämnande effekt. Om bara en bråkdel av jobbskatteavdraget togs tillbaka till statskassan skulle det täcka finansieringen, har han räknat ut.

Det är ändå något som skaver. Är arbetslinjen inte på sätt och vis en förlängning av den fulla sysselsättningens politik?

I mina ögon är båda strategierna grundade i ett ekonomistiskt tänkande, där rikedom är hedervärdt och fattigdom skamligt. Borde inte ett land som Sverige på 2010-talet kunna se människovärdet som något större än det materiella? Borde inte den som är har mindre pengar egentligen vara stoltare än den som är rik? Den fattiga har ju inte skott sig på andra.

Men det är svårt för ett barn med en fattig uppväxt att känna den stoltheten. Fattigskamkänslan sitter djupt och bottnar i känslan av fattigdomen är självförvållad, skriver författaren Susanna Alakoski i en essä. "Också jag trodde det, att det var oss det var fel på, mig. Och många gånger har jag tänkt, hur skulle det ha gått om jag hade växt upp i en annan tid, en tid då det inte fanns skolmat, då skolan inte betalade för utflykten. Om jag växte upp idag, när barnfamiljer vräks? Min familj hade sannolikt varit en av dessa familjer."

Tapio Salonen är inne på samma spår.

- Nej, oavsett allt annat så driver ekonomisk knapphet människor till ofördelaktiga situationer. Fattigdomen skjuter en pil in i bröstet som säger att "jag är inte som andra". Och då finns risken att man faktiskt blir annorlunda och att man söker sig till dem som också är det, att man skapar ett gäng som börjar ägna sig åt kriminalitet. Och helt plötsligt är man gängledare och sitter i fängelse.

En revanschlust som slår fel alltså.

- Men den kan också bli en positiv drivkraft - man kan bli framgångsrik företagsledare eller forskare.

Är Tapio själv en sådan, funderar jag.

- Jaså, det kunde du räkna ut? När jag ser *Svinalängorna* känner jag igen mig. Men det vill jag inte prata om, säger han med referens till filmen som baseras på Susanna Alakoskis roman om en finländsk invandrarfamilj där föräldrarna dricker för mycket.

Jag önskar att Tapio Salonen hade pratat om det, så som förortsungdomar ofta förväntas berätta om sina och sina

föräldrars problem för sådana som mig. Jag kan inte tro annat än att de berättelserna har ett värde, oavsett om de kommer från en gängledare, en fotbollsstjärna eller en professor.

Där de unga gör uppror

Det är onsdag morgon i en stor sal på Göteborgs universitet. Ett par hundra studenter, och något tiotal forskare, har samlats för en konferens om ungdomsuppror i europeiska förorter - i Paris, Aten och London. Hur många av studenterna känner igen sig i konferensens tema, funderar jag och skannar av publiken.

Många av studenterna är piercade eller dreadlockiga och alltså i någon mening upproriska, men ytterst få har svart hår eller mörk hudfärg. Alltså har ytterst få invandrarbakgrund, alltså bor ytterst få i ett miljonprogramsområde, alltså är ytterst få personligt berörda. Hur sann är en sådan tankegång? Antagligen inte särskilt, men den typen av stereotypier är allt vi har att utgå från när vi behöver göra snabba bedömningar av vår omgivning. Reptilhjärnan - eller rättare sagt amygdalan, den del av hjärnans tinninglob som omsätter snabba sinnesintryck i känsloreaktioner - är inget nyanserat organ.

Trojkan som delar med sig av sin kunskap är Mustafa Dikec, kulturgeograf som har forskat på revolterna i franska förorter, James Butler, skribent och aktivist från London som har fördjupat sig i sammandrabbningarna mellan ungdomar och polis i brittiska städer, och Antonis Vradis, forskare i geografi som studerat de senaste årens massdemonstrationer i Aten och även varit aktiv där själv.

Mustafa Dikec är baserad vid University of London men han bor i Paris och är författare till boken *Badlands of the Republic*, en kartläggning av oroligheterna i franska *banlieus* och av politikernas och myndigheternas hantering av dem.

Ungdomar - framför allt unga män - i franska förorter har revolterat flera gånger sedan början av 1990-talet. Förklaringarna finns enligt Mustafa Dikec framför allt i de usla levnadsförhållandena som råder idag, men också i det förflutna och i framtiden.

De allra flesta av ungdomarna har föräldrar som kommer från forna franska kolonier och som bär med sig minnen, om inte annat kollektiva, av kolonialismens övergrepp. Och framtiden, med snabbt stigande ungdomsarbetslöshet, ser så mörk ut att det skapar förtvivlan.

De revolterande ungdomarna har bemötts med upptrappat våld från polisen och med hårdare lagstiftning; senast, 2005, med undantagstillstånd, nattligt utgångsförbud och tungt beväpnade militärpoliserna som Mustafa Dikec kallar robocop.

I den offentliga debatten har förörternas alltmer utmålats som hotfulla undantag, präglade av massarbetslöshet, våld och likgiltighet. När invånarna har krävt bättre villkor - kommunikationer, bostäder, skolor - har politikerna hånat dem. Och samtidigt visat respekt för demonstrerande bönder och fiskare på andra håll i Frankrike.

- De ekonomiska satsningarna på bland annat skolor var tidigare seriösare än i till exempel England. Men annars har det mest satsats pengar på vad jag skulle kalla couscous-kultur, och knappt ens det de senaste tio åren, säger Mustafa Dikec.

Han har noterat hur invandrarnas franska identitet har urholkats.

- Tidigare sa många "jag är fransk medborgare", eller till och med "jag är fransk". Nu säger de "jag har invandrarbakgrund". Det är intressant som ett svar på den officiella retoriken. Och det visar hur viktigt det är att erkänna alla invånare som jämlika.

Jag tänker på Sverige. Det har aldrig varit många invandrare som har kallat sig svenskar. Under mer än tjugo års arbete som journalist med inriktning bland annat på integrationsfrågor har jag ofta tyckt det är sorgligt att så många av Sveriges medborgare inte vill kalla sig svenskar utan fortsätter att tala om sig själva som kurder, turkar, somalier

och iranier. Den officiella retoriken verkar ha haft ännu kraftfullare utestängande effekt här än i Frankrike.

James Butler, en av de medverkande i antologin *Fight Back!* om protesterna i Storbritannien 2010, äntrar scenen. När han letar sig fram till sin presentation i datorn poppar nyhets- och nätverkssajten MSN upp med rubriken "Sveriges farligaste män". Innan han klickar bort den hinner jag se att nästan alla är mörka - men är de gamla eller unga, snygga eller fula, glada eller ledsna? Det ser jag inte, amygdalan har inte plats för de nyanserna.

Inte MSN heller. James Butler har ägnat mycket energi åt just mediekritik. Vad gäller revolterna i och omkring London 2010 och 2011 så presenterades de i de allra flesta medier, från skandalpressen till BBC, som framför allt plundring. Ungdomar gick bärsärkagång och roffade åt sig märkeskläder, skor och mobiltelefoner. Deras motiv var kriminella eller konsumistiska, inte politiska, löd analysen.

Intervjuer med ett stort antal av de revolterande visade att statusjakt faktiskt var ett skäl. Många av dem kom från hem där det inte fanns pengar till Converse eller Iphone; nu kunde de ta det de ville ha. Men många hade också en politisk drivkraft. Vintern 2010 protesterade de mot nedskärningar i studiemedlen som hotade att stänga ute ungdomar utan välbärgade föräldrar från högre utbildning. Sommaren 2011 protesterade de mot att polisen i Londonförorten Tottenham hade skjutit en 29-årig man till döds i samband med att han skulle tas in till förhör.

Några timmar innan vi samlas här i konferenssalen har jag läst en artikel i DN om en tolvåring som knivskurit en polis i Rinkeby. Detta hände när polisen och hans kollega skulle hämta pojkens bror, tretton år gammal, för att föra tillbaka honom till ett LVU-hem varifrån han hade rymt hem till mamma. Lillebror tog till kniven för att befria storebror. Dramat

slutade med att båda pojkarna greps och polismännen fördes till sjukhus för omplåstring.

I tidningen intervjuas en polischef som berättar att hans båda medarbetare är chockade och måste få prata av sig. Men detta var ett rutinärende och inga rutiner ska ändras, allt man ska göra är att "ha med sig säkerhetstänket".

Jag tänker på pojkarna. Tolv och tretton år, kanske inga lammungar men av storyn framgår glasklart: De värnade sin familj. Den ena rymde hem till mamma, den andra ville ha kvar sin bror. När polisen dundrade in klockan åtta på morgonen, hur mycket rutinärende var det för killarna? Hur chockade är inte de efteråt? Får de prata av sig? Får de något mer?

Och: Skulle en sådan här så kallad rutinhändelse kunna bli gnistan som får krutet att explodera också i Sverige?

Även om det är lugnt i brittiska förorter just nu så tror inte James Butler att vi har sett den sista revolten.

- Lönerna har inte alls hållit jämna steg med BNP-ökningarna det senaste decenniet. Lån till konsumtion har kompenserat för det, men nu blir det svårare att få låna. Samtidigt är de sociala skyddsnetten borta. Då sprids fattigdomen och det kommer folk att revoltera mot.

Det är just det som har hänt i Grekland under de senaste tre åren. Antonis Vradis är doktorandstudent vid London School of Economics (ett, som han säger, lite väl etablerat universitet för hans smak) och han är anarkistisk aktivist i Grekland.

Utbrottet av den senaste vågen av revolter i Grekland går att datera exakt: lördagskvällen den 6 december 2008, då en 16-årig pojke sköts till döds i stadsdelen Exarcheia mitt i centrala Aten. Inom några timmar hade arga unga människor i städer över hela landet gett sig ut på gatorna för att ropa slagord, kasta sten mot polisen och uttrycka sin förtvivlan över ungdomars svåra ekonomiska situation.

Revolten var både traditionell och helt ny. Av tradition har staten ända sedan militärjuntans fall i mitten av 1970-talet accepterat våldsamma gatudemonstrationer som en del av den politiska processen. Men detta var ändå något nytt, dels genom att revolten var så mycket mer omfattande och dels genom att tre nya grupper deltog: anarkister (som dittills valt att vara osynliga), gymnasieelever (som var helt orädda när de konfronterade polisen) och invandrare (som såg sin chans att göra sin röst hörd genom att ansluta sig till dem som i deras ögon var synliga).

Sedan dess har de storskaliga demonstrationerna i Grekland fortsatt. Teve visar bilder på skyltfönster som krossats i Aten i protest mot de senaste villkoren som omvärlden ställer för att ge Grekland ett lån som kan göra det möjligt för landet att betala räntorna på sin väldiga statsskuld.

- Villkoren innebär enorma nedskärningar och skattehöjningar, enorma mängder människor har förlorat sina jobb eller tvingats sänka sina löner. Det är helt galna siffror, säger Antonis Vradis.

Samma morgon har jag inte bara läst DN utan också sett Sveriges finansminister Anders Borg i teve förklara att Grekland har lovat runt men hållit tunt: Arbetsrätten är fortfarande bergfast och minimilönerna långt över dem i Spanien och Portugal.

Det verkar som om någon ljuger men antagligen är sanningen subjektiv. Anders Borg ser utvecklingen ur långivarnas perspektiv och då räcker inte reformerna. Antonis Vradis har mängder av vänner som har blivit arbetslösa, fått sina löner sänkta eller vägrats sjukvård eller undervisning eftersom den offentliga sektorns resurser sinar. Jag önskar att Anders Borg och långivarna kunde möta Antonis Vradis och hans vänner.

Chansen att den typen av möten ska komma till stånd ökar om aktivisterna skulle organisera sig i samhällsrörelser, i en kontaktbar politik. Och under konferensens frågestund ställer

sociologen Håkan Thörn från Göteborgs universitet en fråga kring just det till de tre föreläsarna: Kan revolterna kanaliseras i rörelser med ambitionen att åstadkomma långsiktiga förändringar? Mustafa Dikec är tveksam. Han säger att det inte finns några starka organisationer i franska förorter.

- Revolterna i Frankrike är spontana, de är ett uttryck för ångest. De grupper som finns i förorterna är mycket resurssvaga. Och de hatar de mer etablerade organisationerna, som till exempel SOS Racisme.

James Butler är inne på samma linje.

- De här upproren är sprungna ur lokala behov. Folk frågar sig: Vad har jag att vinna på att engagera mig? En rörelse är något annat, med en mindre direkt bas, till exempel för djurrätt eller mot globalisering.

Men Antonis Vradis ser en möjlighet att upproren blir en del av politiken.

- Det är typiskt för ungdomsuppror att de är oförutsägbara, men de är aldrig irrationella, aldrig utan anledning. Ofta är de kanariefågeln som dör i gruvan, en förvarning om att något större kommer att hända, säger han.

Föräldrars förnedring blir ungas självförakt

På Arbetets museum i Norrköping pågår en utställning om bilden av denna stad genom historien. Om 2010-talet står det: "Att vara en attraktiv stad är kanske viktigare än någonsin. Viktigt för ekonomin. Viktigt för att locka nya medborgare." Och så visas en reklamfilm med titeln *Let's Create Norrköping*: gamla hus, konst och fåglar. Inte miljonprogramsområdet Navestad och inte de nya medborgare som staden redan har lockat.

Jag befinner mig på museet för att intervjua Ove Sernhede, professor vid Centrum för urbana studier vid Göteborgs universitet som kommit hit för att hålla ett föredrag om ungdomars marginalisering. Efter konferensen om Europas förorter har jag med mig en fråga: Vad händer i Sverige? Sedan 2008 har ungdomar i Järvaområdet norr om Stockholm, i Angered utanför Göteborg, i Rosengård i Malmö, liksom i Uppsala och Södertälje med ojämna mellanrum drabbat samman med polis och även med andra representanter för etablissemanget. Upproren är inte lika omfattande som i Paris, London eller Aten, men kan de bli det?

- Knappast, säger Ove Sernhede när vi sätter oss i kafeterian och han hugger in på en räksallad, en given nitlott för en göteborgare på besök på Sveriges baksida.

En uppenbar skillnad är historien. Frankrike och Storbritannien är före detta kolonialmakter och de allra flesta förortsbor där har sin bakgrund i de gamla kolonierna. En Parisfamilj från Algeriet eller en Londonfamilj från Jamaica har med sig hela den koloniala erfarenheten av underordning, men de talar språket flytande, de kan kulturen och de har ofta gått i fransk eller brittisk skola i sitt gamla hemland. De kan ha en känsla av att ha rätt till det nya hemlandet som få invandrare i Sverige känner.

- Den koloniala relationen är både en tillgång och en belastning. Finnar i Sverige hade en liknande erfarenhet, men de flesta av dem har ju återvänt hem nu, säger Ove Sernhede.

Dessutom är de svenska förortererna mindre och färre än de i Frankrike och Storbritannien, så den kritiska massan som krävs för omfattande oroligheter finns inte på samma sätt.

Ytterligare en faktor som gjuter olja på vågorna i Sverige kan vara det faktum att svenska miljonprogramsområden är förhållandevis heterogena. Bostadsområden i Frankrike eller Storbritannien kan domineras av invånare med bakgrund i ett eller ett par länder - Nordafrika i Frankrike; Indien, Pakistan och Jamaica i Storbritannien - men den typen av etniska enklaver finns det få av i Sverige. I många områden här bor det invandrare från över 100 länder.

- Den blandningen kan vara en splittrande kraft, men den skulle också kunna fungera enande. Ingen grupp dominerar över de andra, alla delar samma erfarenhet av att vara marginaliserade, säger Ove Sernhede.

Men det finns likheter mellan svenska och andra europeiska förorter. Arbetslösheten bland ungdomar i en del svenska miljonprogramsområden är minst lika hög som i franska förorter. Det finns stadsdelar i Göteborg och Malmö där 40 procent av alla mellan 20 och 25 år varken jobbar eller studerar. De befinner sig i olika åtgärder eller gör ingenting.

Många ungdomar i miljonprogramsområdena har bristande självrespekt. Det blev Ove Sernhede varse när han besökte en skola i Angered och förklarade att han skulle forska på skolprestationer. En ung killes reaktion var: "Inte lärare? Inte polis? Aha, du är loserforskare!". Det är samma mekanism, menar Ove Sernhede, som de amerikanska psykologerna Kenneth och Mamie Clark blottlade i sina dockexperiment på 1930- och 40-talen. I valet mellan en vit och en svart docka föredrog såväl vita som svarta barn den vita. Barn i svenska förorter

har på ett liknande sätt, som Ove Sernhede säger, andrafierat sig själva.

- Det är kanske det största problemet, säger han.

På institutionen för urbana studier i Hammarkullen försöker han och hans kollegor motivera ungdomar att studera. Det är inte lätt. Han berättar om en mamma som är arkitekt från Irak. Hennes utbildning stod sig inte här, så hon kompletterade den med två år på Chalmers med hjälp av studielån. Nu har hon fått sin examen och sökt 40 jobb utan att bli kallad till intervju. "Jag är tveksam till om mina barn ska dra på sig studielån för att sen ändå bara få jobb på McDonald's", säger hon.

- Sånt möter jag varje dag på mitt jobb, säger Ove Sernhede.

När barnen till föräldrar med den typen av erfarenheter går i en skola som hävdar att mångkulturen är etablerad och att alla har lika möjligheter, då blir de offer för vad Ove Sernhede menar är en form av symboliskt våld. För barn och ungdomar vet, genom sina föräldrar, att retoriken inte är förankrad i verkligheten.

Det är den förnedringen som kan göra att en ung kille antingen kastar en sten på polisen eller hänger på när ett kriminellt gäng erbjuder en ny kostym i utbyte mot en tjänst. Eller - kanske vanligast - blir liggande framför datorn på soffan hemma hos morsan.

Att många elever misslyckas i skolan har alltså orsaker som ligger bortom skolans och lärarnas, och elevernas och föräldrarnas, räckvidd.

- De kommunala skolorna i de mest utsatta områdena brottas med svårigheter som är så stora att de inte kan lösas med pedagogik eller ledarskapsideologier, säger Ove Sernhede.

När han ska förklara problemen återkommer han till fördelningspolitikens betydelse. Han har i flera texter skrivit att marginaliseringen har accelererat på grund av välfärdsstatens tillbakagång och de ökade privatiseringarna.

Det finns de som skulle ha invändningar mot det sambandet, hur ser det egentligen ut?

Ove Sernhede tar ett djupt andetag och skjuter räksalladen åt sidan. Sedan drar han Göteborgs moderna och postmoderna historia på tio minuter - och det skulle lika gärna ha kunnat vara Malmös eller Norrköpings eller en rad andra städers:

Mellan 1850 och 1975 var Göteborg en industristad baserad på kullager, bilar, båtar och sjöfart. Under rekordåren efter andra världskriget byggde man bostäder, sjukhus, infrastruktur och skolor. Skillnaderna mellan rik och fattig krympte. Mot slutet av 1970-talet vek tillväxtkurvorna av nedåt, asiater började bygga billigare båtar, varven och många andra stora industrier lades ner. En del av arbetarna kunde gå till Volvo, andra omskolades och hamnade i offentliga sektorn, men läget blev allvarligt.

Göteborg kavlade upp ärmarna och bestämde sig för att bli den goda staden, evenemangsstaden och kunskapsstaden med fokus på IT, high tech och kommunikation. Omstruktureringen krävde under 1980- och 1990-talen storsatsningar på utbildning. Där varven låg, på Norra Älvstranden, växte det fram 10 000 arbetsplatser på Chalmers och Göteborgs universitet, i det som Ove Sernhede kallar Göteborgs Docklands.

De som var med på tåget blev vinnare. Arbetarstadsdelar där man haft dass på gården, som Haga och Masthugget, renoverades och in flyttade en ny medelklass - en process som forskningen kallar gentrifiering. En annan sida av utvecklingen var segregationen. De som inte kunde anpassa sig till den nya arbetsmarknaden, som inte kunde koderna eller som hade fel namn pressades ut i marginalen, till områden som Hammarkullen, Biskopsgården, Gårdsten och Hjällbo.

Ända fram till 1980-talet kunde man, även utan bra betyg, ta spårvagnen direkt från Bergsjön till SKF i Gamlestan och få jobb. Idag finns inga sådana arbeten. De ungdomarna tvättar istället insidan av oljecisternerna i Göteborgs hamn för en

femhundring om dagen, medan föräldrarna har svarta städjobb där arbetsdagen sträcker sig från klockan 7 till 21.

- Det sägs att de här människorna inte vill integreras, att de inte vill bli en del av samhället. Men de är en del av samhället eftersom de utnyttjas av samhället! De håller igång ekonomin genom att göra de jobb vi andra inte vill göra.

Står marginaliseringens orsaker verkligen bara att finna i svensk politik? Hur lätt är det för ett effektivt, tillväxtorienterat och förhållandevis jämställt Sverige, med åtminstone en del välfärdsinstitutioner intakta, att integrera människor som har levt med krigstrauman, hedersförtryck eller machokultur och som har sina närmaste anhöriga i en annan världsdel? Uppstår det inte ett glapp i prioriteringar, ideal och solidaritet som är svårt att överbrygga med bara fördelningspolitik?

- Detta är inga lätta frågor, säger Ove Sernhede. Men med en medvetenhet om segregationens strukturella orsaker och med en annan fördelning av samhällets resurser skulle krigstraumatiserade människor kunna få bättre hjälp. Och hederskulturen förstärks av utanförskap och arbetslöshet.

Så hur reagerar ungdomar? På konferensen i Göteborg sade sociologen Håkan Thörn att vi inte har haft några kraftfulla motkulturrörelser sprungna ur fattigdom sedan 1917, då 400 000 svenskar deltog i de så kallade hungerupproren. I samband med EU-toppmötet i Göteborg 2001 demonstrerade visserligen 50 000 personer, många av dem unga, på Göteborgs gator och för första gången sedan Ådalen 1931 sköt polisen skarpt mot demonstranter. Men de ungdomarna protesterade mot den världspolitiska utvecklingen, inte annat än undantagsvis mot förtryck och fattigdom som de själva upplevt.

Men nu händer något, säger Ove Sernhede. Embryon till en ny typ av rörelser kan vara på väg att växa fram. Han och några av hans kollegor intresserar sig för framväxten av det han kallar Gatans universitet, alltså rörelser sprungna underifrån

men med etablerade ideal som till exempel kunskap. Forskarna fokuserar på *Pantrarna för förortens upprustning* i Biskopsgården, *Rörelsen Gatans röst och ansikte* i Rosengård och *Megafonen* i Husby utanför Stockholm. Och det finns fler, till exempel Forix.

- Unga vuxna med anknytning till folkbildning och ibland högre utbildning tar sig an problemen i förorten på ett nytt och ansvarsfullt sätt. De tar avstånd från stenkastning och destruktiva aktioner och betonar istället behovet av ett eget kunskapssökande, säger Ove Sernhede.

Han börjar bli hes. Vi har talat i två timmar nu, han ska snart hålla sitt föredrag och innan dess ska han hinna bli intervjuad i direktsänd radio av Alexandra Pascalidou, förebilden från förorten. Men jag undrar en sak till: Tjejerna?

De allra flesta rapporter som Ove Sernhede skriver handlar om killar och unga män. Likadant ser det ut i många andra studier av miljonprogramsområden. Var är de unga kvinnorna? Ove Sernhede säger att flera av språkrören inom de nya sociala rörelserna är kvinnor. Men forskning visar att tjejerna i större utsträckning lämnar förorten över lag och är mer intresserade av att utbilda sig.

- Killarnas identitet är starkare knuten till platsen. De socialiseras i grupp på gator och torg. Tjejerna har egna projekt. De använder sina betyg för att ta sig in i samhället. De kanske spelar i ett band, men de spelar basket också och pluggar. De romantiserar inte livet i betongen som killarna gör.

Populärmusik från Hammarkullen, tänker jag.

Utredaren har svårt att få kontakt

När jag kommer till Café Rival vid Mariatorget i Stockholm, för att intervjua Bengt Westerberg, får jag först en stund över för att betrakta de porträtt av kultureliten som hänger på väggarna. Där finns några av mina gamla idoler, som Ulf Lundell i tre versioner, och där finns en förebild som Göran Greider, även han i tre ex. En enda kulturpersonlighet med bakgrund i ett miljonprogramsområde kan jag identifiera: Alexandra Pascalidou.

Nej, förortens representanter finns inte här i etablissemangets salonger. I vilken utsträckning beror det på främlingsfientlighet? Frågan är komplicerad, men nu är främlingsfientligheten under utredning. Den före detta folkpartiledaren, socialministern och vice statsministern Bengt Westerberg har fått i uppdrag av regeringen att föreslå hur arbetet mot främlingsfientlighet bäst ska organiseras.

Efter att ha hört Faid Issas invändningar mot retoriken kring integration tänker jag på ordens makt. I Bengt Westerbergs kommittédirektiv på sex sidor står ordet *främlingsfientlighet* nämnt 29 gånger. Jag tänker på vad Faid Issa sa: Vi är inte främlingar för varandra, den fientlighet som finns är *rasism*. Skyggar det offentliga Sverige för att använda det ordet?

- Nej, säger Bengt Westerberg, men det är svårt att kalla till exempel den fientlighet som riktas mot islam för rasism.

De finns i och för sig flera forskare, förklarar han, som menar att en sådan vid definition är möjlig - att när olika grupper tillskrivs kulturella egenskaper så går det att likställa med när tidigare generationer delade in människor i biologiska raser med vissa egenskaper. Men idéhistorikern Bernt Skovdahl, som också har utrett frågan och som Bengt Westerberg hänvisar till, landade i att främlingsfientlighet är ett fungerande begrepp som omfattar både rasism och till exempel fientlighet mot olika religiösa grupper.

Det finns ett ord till i kommittédirektiven som kan vara problematiskt: *tolerans*, det som ofta sägs vara främlingsfientlighetens motsats. Ordet förekommer i många sammanhang där öppenhet och samförstånd hyllas, men i ordet ligger inbyggt att det riktar sig mot något negativt; man visar tolerans mot något, man får stå ut med det, tåla det.

- Ja, tolerans betyder att man accepterar det man ogillar, instämmer Bengt Westerberg. Det blir en sorts miniminivå för förhållningssättet. Många tycker att man ska använda ordet *respekt* istället. Men det finns företeelser som man kan tolerera men inte nödvändigtvis respektera.

Vilka då? Bengt Westerberg blir fundersam. Så säger han att den kristna nattvarden kan vara ett exempel.

- Jag kan som icke troende tolerera att kristna anser att vinet är Jesu blod och oblaten är Jesu kropp. Men jag kan inte förstå det och alltså inte respektera det, om man förutsätter att respekt kräver förståelse.

Nog med semantik. Grundfrågan är: Vilken roll spelar rasism och främlingsfientlighet för ungdomars marginalisering?

- Jag vet inte om jag vågar svara på det, säger Bengt Westerberg. Det finns forskare som menar att segregationen är ett resultat av främlingsfientligheten, att det är främlingsfientliga krafter som har hänvisat människor till vissa bostadsområden. Och jag tror att det kan finnas med som ett element, men jag skulle inte hävda att det är avgörande.

Däremot är det, menar han, tydligt att det omvända sambandet finns, att segregationen ökar främlingsfientligheten.

- De flesta etniska svenskar har inga vänner i områden som Rinkeby, så de åker inte dit. Deras intryck baseras på rykten och på en bild i medierna som skärper intrycket av olikhet.

Andelen människor som uttrycker en främlingsfientlighet blir, trots Sverigedemokraternas ökade framgångar, inte större. Några helt jämförbara mätningar över flera årtionden

finns i och för sig inte, men SOM-institutet vid Göteborgs universitet har ställt nästan samma frågor sedan 1980-talet och kommit fram till att människor i gemen har blivit mer positiva till invandrare. Den så kallade Mångfaldsbarometern, som använts sedan mitten av 00-talet, visar att inställningen varken blivit positivare eller negativare. Ungefär 5 procent av befolkningen ger enligt den uttryck för extremt negativa attityder till invandrare.

Det handlar om uttryck. Hur kommer man åt det som ligger djupare? Det som får mig att dra väskan hårdare in under armen i Rinkeby och Tensta, trots att jag har varit där hundratals gånger och aldrig blivit utsatt för något brott? Jag kvalar inte in bland den extremt negativa bråkdelen, så var i statistiken syns den undermedvetna vaksamheten?

För den spelar roll. Det är den som får lärare att misstro högpresterande elever från miljonprogramsområdena och det är den som får arbetsgivare att hellre anställa grannens kusinbarn än en okänd arkitekt från Irak.

Bengt Westerberg säger att hans intryck är att denna dolda främlingsfientlighet är ett större problem än den uttalade.

- Den uttalade rasismen är enklare att komma åt, men den dolda rasismen, från människor som framstår som vänliga eller helt vanliga, kan vara mer plågsam. Vi har nog alla oavsiktligt utsatt människor för den sortens kränkningar.

Rasismen i miljonprogramsområdena då? Den finns. Sverigedemokraterna fick många röster i en del områden i Södertälje dominerade av kristna från Irak. På motsvarande sätt finns det antisemitiska tendenser bland en del extrema muslimer. Varför får den rasismen så lite uppmärksamhet? Är det för att den inte är strukturell och inte i så stor utsträckning bidrar till exempelvis diskriminering på arbetsmarknaden, eftersom den typen av rasister sällan har beslutsfattande positioner?

- Kanske, säger Bengt Westerberg, men det är också statistiskt sett små problem. Några få procent av befolkningen är antisemiter, men det stämmer att andelen är större bland människor med muslimsk bakgrund.

Hans arbete med utredningen går delvis ut på att lyssna till grupper och personer som har erfarenhet av främlingsfientlighet. Det är inte alltid så enkelt för en svensk före detta minister med grå tinningar och ateistisk livssyn att vinna förtroende hos dem. Ett möte med en muslimsk ungdomsgrupp slutade i konfrontation, har jag hört.

Bengt Westerberg låter ödmjuk när jag tar upp det.

- Jo, det är lite svårt att få kontakt med muslimska grupper. Jag vet för lite, jag känner inte till islam eller muslimer, särskilt inte de unga.

Vad han bland annat ville veta var i vilken utsträckning muslimer kan förstå den främlingsfientlighet som riktas mot dem. I DN hade han läst en intervju med några killar med muslimsk bakgrund som berättade att en imam hade uppmanat dem att inte ha kontakt med svenskar. Vad tycker ni om det, frågade Bengt Westerberg ungdomarna.

- En av dem blev mycket provocerad av att jag inte bara avskrev det hela. Jag verkligen grubblar över hur jag ska få kontakt med muslimer och samtala om de problem som kan finnas i islam.

Istället för att bara vänta på svar från ungdomar har Bengt Westerberg läst litteratur och intervjuat muslimska akademiker som Mohammad Fazlhashemi, professor i idéhistoria vid Umeå universitet, och Ann-Sofie Roald, professor i religionsvetenskap vid Malmö högskola.

För att förstå de negativa reaktionerna har han också gått till sig själv. Han har föreställt sig hur han under sin tid som partiledare skulle ha reagerat om medierna hade hittat någon lokal folkpartist med extrema åsikter och lyft fram den personen som representativ för partiet.

- Jag hade antagligen blivit provocerad. Men om det inte bara handlar om en representant utan om flera, måste man inte svara då? funderar han och hänvisar till ett avsnitt av SVT-programmet *Uppdrag Granskning* där ett antal imamer uttrycker vad som kan betecknas som kvinnofientliga åsikter.

Arbetet mot rasism ska enligt Bengt Westerberg föras genom ökade kunskaper och ökade kontakter. Skolan är en nyckel på båda områdena. Jag tänker på min första klasskamrat med svart hår. Han kom i årskurs 4, söderifrån, kanske från Grekland. Han hette Jannis men fröken Ann-Marie sade att vi skulle kalla honom Janne för att han skulle känna sig hemma. Och så tänker jag på Faid Issas berättelse om inlämningsuppgiften som var värd ett MVG och får för mig att inget blivit bättre, att det som på 1970-talet var en välvilja, om än missriktad, kan ha förbytts i närmast en, om än omedveten, illvilja.

Skolans satsningar mot främlingsfientlighet måste förbättras, säger Bengt Westerberg, och vad som behövs är inte punktinsatser utan kontinuerligt arbete. Temat måste få större utrymme i lärarutbildningen och i fortbildningen av lärare. Det handlar om att ge lärarna både kunskaper och pedagogiska metoder.

Behövs det inte också fler lärare med personlig erfarenhet av främlingsfientlighet?

- Jo, men vi kan inte vara beroende av dem. Skolan måste klara uppgiften även om man inte har sådana lärare.

Och kunskap handlar inte bara om information om invandring, integration och liknande frågor utan om en rent allmänt höjd kunskapsnivå, framhåller Bengt Westerberg.

- Sambandet mellan utbildningsnivå och tolerans är tydligare än något annat samband. Med högre utbildningsnivå följer en förmåga att reflektera, analysera och sätta saker i sitt sammanhang som ger en minskad benägenhet för främlingsfientlighet.

Den andra nyckeln är kontakter. Även om det finns rasism också i miljonprogramsområden så är främlingsfientligheten mest utbredd där kontaktytorna är få. Flera undersökningar visar på mest negativa attityder i mindre tätorter och glesbygd.

- Det handlar om att vi måste lära oss att se alla människor som individer och inte som representanter för en grupp. Men då måste man lära känna varandra och det tar tid.

Skolan borde kunna vara en plats för den typen av möten. Men skolorna är lika segregerade som resten av samhället. Kan det fria skolvalet bidra till mer möten mellan ungdomar i utsatta och privilegierade områden?

Bengt Westerberg är osäker. Han berättar att han bara några dagar tidigare har varit och firat 50 år sedan studentexamen på sin gamla skola i Södertälje. Då hette den Södertälje högre allmänna läroverk, nu heter den Liljevalchs internationella läroverk. Det är en kommunal skola inriktad på högskoleförberedande program. 98 procent av eleverna har utländsk bakgrund, berättar Bengt Westerberg.

- Jag frågade läraren som guidade oss: Var är eleverna med svenskfödda föräldrar? Jag fick veta att de går i privata läroverk eller har sökt sig till grannkommuner. Det är problematiskt. Jag är i princip för det fria skolvalet, men när jag ser effekterna blir jag tveksam.

Tveksam, fundersam, betänksam. Jag tänker att det finns något hoppfullt i att en makthavare som Bengt Westerberg uttrycker sig så osäkert. Det måste vara ur tvivlet och funderingarna som nya idéer kan växa fram.

Byta skola eller stanna?

Skolan står i centrum. Alla utsatta bostadsområden har minst en grundskola, oftast en 0-9-skola i områdets centrum. Mycket av barns och ungdomars liv i området kretsar kring den skolan. Och mycket av diskussionen – både det offentliga samtalet i medier och politik och det privata snacket mellan människor – kretsar också kring skolan.

Den ökade socioekonomiska ojämlikheten mellan olika bostadsområden som bland andra Rädda barnen beskriver har betydelse också för skolan. Alla skolor ligger ju någonstans, alla elever bor någonstans. I en del av de mest utsatta områdena är mindre än hälften av eleverna i årskurs 9 behöriga till gymnasiet. Men sambanden är komplicerade. Många elever går inte i skolan där de bor.

Skolverket beskriver i rapporten *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* hur skillnaderna mellan olika skolor ökar. Betygen i årskurs 9 visar, liksom kunskapsundersökningar som Pisa, att spridningen mellan skolors genomsnittliga resultat har fördubblats sedan slutet av 1990-talet. Samtidigt som andelen elever som inte är behöriga att söka till gymnasiet har ökat så har andelen elever som har högsta möjliga meritvärde också ökat.

Rapporten visar att studiemotiverade elever – alltså elever med höga betyg – i större utsträckning än andra söker sig till skolor där det finns många andra studiemotiverade elever. Att eleverna på så sätt sorteras efter resultat är en förklaring till kvalitetsskillnaderna mellan skolor. Och skillnaderna accelererar sedan genom så kallade kamrateffekter – att elever påverkar varandras prestationer – och genom lärarnas förväntningar på varje elev, som anpassas efter skolans generella prestationsnivå.

Summan är att det har blivit allt mer avgörande vilken skola man går i. När skolor i miljonprogramsområden töms på studiemotiverade elever riskerar de som stannar kvar att

utsättas för negativa kamrateffekter och låga förväntningar från lärarna. Vilket blir en drivkraft för fler att byta skola.

En plats där detta syns är Hornstull i Stockholm. Där passerar Jenny Kallstenius, undervisningsråd på Skolverket och fil dr i sociologi, varje morgon på väg från hemmet i Älvsjö till sitt jobb på Kungsholmen. Hon ser barn från stadens söderförorter stiga av bussar och tunnelbanor med sina stora ryggsäckar.

I sin avhandling *De mångkulturella innerstadsskolorna* från 2010 har Jenny Kallstenius intervjuat barn, ungdomar och föräldrar om deras relation till skolan och om varför en del byter skola. Hon har också genomfört två studier på uppdrag av EU-kommissionen på närliggande teman. I den första intervjuade hon elever på förortsskolor om hur de ser på sin identitet och sina framtida möjligheter när det gäller utbildning och arbete, i den andra fokuserade hon på hur nyanlända elever har det i skolan.

Många barn och ungdomar i miljonprogramsområden har en tudelad relation till skolan, säger Jenny Kallstenius. Å ena sidan ger skolan trygghet och goda relationer.

- Många lever med stor otrygghet - får vi stanna i Sverige, får mina föräldrar jobb? - och då ger skolan stabilitet. Många bor trångt och har många syskon, de har inget eget rum, men i skolan kan de få utrymme. Där har de också sina kompisar.

Samtidigt har miljonprogramsområdenas skolor låg status.

- Eleverna ser rankinglistorna över grundskolor och där hamnar deras skola kanske sist, med lägst meritvärde. De brottas med frågor som: Är min utbildning värd något, kommer jag att kunna konkurrera? Och det är en högljudd och ofta bråkig skolmiljö, det är rörigt med många elever som börjar och slutar. Eleverna lever hela tiden med tanken på att byta skola.

De som väljer att byta har i större utsträckning än de som stannar kvar föräldrar som har jobb eller som är högutbildade. Föräldrar som, säger Jenny Kallstenius, har snappat upp hur skillnaderna mellan skolor ser ut och hur valfriheten fungerar. Men numera, när det är så pass vanligt att byta skola, är det även många elever med lågutbildade eller arbetslösa föräldrar som tar steget bort från förorten.

- Många föräldrar gör oerhörda uppoffringar för att deras barn ska hamna på vad man tror är en bättre skola.

Redan på lågstadiet får en del barn åka själva, eller med syskon eller i grupp, eller så följer föräldrarna med dem. En mamma, berättar Jenny Kallstenius, placerade redan i förskolan sina fyra barn i innerstan för att försöka säkra plats på en bra skola.

- Och föräldrarna är ofta oerhört tacksamma för att möjligheten finns. De skulle aldrig ha råd att bo någon annanstans, men genom skolvalet tycker de att de har fått en nyckel till framtiden.

Vilka är det då som stannar kvar? Det kan vara nyanlända elever vars föräldrar inte vet att de har ett val. Men i de flesta fall är det ändå ett ställningstagande att gå på en förortsskola. En del prioriterar tryggheten, säger Jenny Kallstenius. Barnen trivs. Föräldrarna vet var sonen eller dottern är på dagarna, de känner kompisarna och tycker att de får bra stöd från lärarna.

Men det kan också vara så att man medvetet väljer bort innerstadsskolorna. Både elever och föräldrar kan vara rädda för utanförskap, diskriminering och mobbning. Barn som har bytt skola men sedan återvänt berättar ibland att de har blivit retade för sitt utseende, sitt uttal eller för att de har för lite pengar. På innerstadsskolor med många elever från förorten kan det uppstå ganska skoningslösa grupperingar.

Så hur fungerar skolvalet på samhällsplanet? Gynnar det integrationen? Det politiska samförståndet kring skolvalet har

varit mycket brett. Ytterst få debattörer har vågat kritisera det eftersom det anses innebära en sådan utvidgning av den personliga friheten. Även Jenny Kallstenius är försiktig. Hon säger att parallellt med att allt fler elever byter skola har skillnaderna mellan skolor alltså tilltagit, segregationen förvärrats och elevernas resultat i internationella mätningar försämrats.

- Sambandet är osäkert, men man får fundera över om det var det här vi ville. Det är en smash tillbaka till Björklund, säger hon med hänvisning till skolministern.

Så ska skolorna kämpa för att hålla kvar sina elever?

- Det finns ju de som vill lägga ner alla förortsskolor, men då får jag kalla kårar, säger Jenny Kallstenius.

Jenny Kallstenius tror på det perspektiv som Nihad Bunar, professor i barn- och ungdomsvetenskap på Stockholms universitet, har lanserat kring "skolan mitt i förorten". Där ses skolan som ett möjligt verktyg för att höja ett områdes status. Skolan kan bli en mötesplats inte bara för elever och lärare utan för föräldrar och grannar, företag och institutioner. Målet ska vara integration, inte bara med närmaste villaområde utan med hela samhället.

Men hur ska det gå till? Ska skolan jobba offensivt som en svensk ambassad, med svenska värderingar och det svenska språket? Eller ska skolan formas av elevernas bakgrund? Ska den ständigt återkommande frågan "var kommer du ifrån?" ta stor plats eller liten?

- Det är en balansgång, säger Jenny Kallstenius. Å ena sidan är det viktigt att trycka på sådana värden som uppfattas som grundläggande i Sverige, som demokrati, jämställdhet, allemansrätt. Men samtidigt får man inte osynliggöra elevernas religion och kultur.

En nyckelfråga kan vara om en skola ska rekrytera lärare med utländsk bakgrund.

- Eleverna knyter ofta an till lärare som har liknande erfarenheter som de själva - som bor i ett liknande område, som kanske har invandrat eller som inte pratar "som de gör på teve", säger Jenny Kallstenius.

Hon berättar om en rektor för en skola i en stockholmsförort som ser utländsk bakgrund som en merit. Om två sökande till en tjänst har samma kompetens i övrigt så går tjänsten alltså till den som har utländsk bakgrund.

Samtidigt kan det finnas ett motstånd inom skolan mot lärare som talar bruten svenska. I sin avhandling beskriver Jenny Kallstenius en scen hon blev vittne till på en musiklektion: Klassen hade två lärare, en som såg sig som en viktig förebild eftersom hon talade perfekt svenska och en som såg sig som lika viktig eftersom hon bröt och kunde visa eleverna att även någon som hon kunde ta sig fram i samhället. Lärarna gick i klinch med varandra framför eleverna när den ena rättade den andras språk.

Jag tänker att det är en mycket destruktiv scen. Två lärare med så olika bakgrunder och kompetenser borde istället för att ryka ihop kunna komplettera varandra så de ger eleverna både färdigheter i svenska och tro på sig själva. Helheten borde kunna bli större än delarna.

En förklaring till att många förortsskolor ligger så illa till i jämförelser mellan genomsnittliga meritvärden är att de ofta har en stor andel elever som nyligen har kommit till Sverige. En elev som börjar svensk skola på mellan- eller högstadiet kan inte rimligtvis få godkänt i alla ämnen, hur ambitiös han eller hon än är. För att ge en sannare bild av skolans kvalitet skulle man ur statistiken kunna plocka bort betyg på elever som bott mindre än ett visst antal år i Sverige, säger Jenny Kallstenius.

Men det löser inte problemet på ett individuellt plan. Många högstadielever slår huvudet i väggen när de får betyg.

De har hört lärarna säga att de jobbar fantastiskt bra, och sedan får de ändå inte godkänt.

- Det blir en knäck för självförtroendet när framstegen inte märks i mätbara variabler. Eleverna blir så smärtsamt medvetna om sin underlägsenhet, säger Jenny Kallstenius.

Hon menar att lärarna måste jobba med andra typer av feedback än bara omdömen och betyg och att de måste lyfta fram de sidovägar som finns till gymnasiet, så att eleverna inte dukar under.

Hur mycket av förändringar kan man förvänta sig av skolan och hur mycket måste till i form av politiska beslut på andra områden? Jenny Kallstenius menar, liksom alla andra jag har intervjuat, att man måste jobba på båda spåren.

- Skolmiljön måste förbättras så att eleverna kan känna sig stolta över en skola som inte är vandaliserad, nedklottrad eller fullkletad med tuggummin. Pedagogiken måste utvecklas så att alla lärare i alla ämnen har utbildning i svenska som andraspråk. Det behövs mer läxhjälp och mer skola på loven. Men boendesegregationen, den väldiga fattigdomen, känslan som många har av att det svenska samhället är någon annanstans - sådant kan inte skolan bryta.

"Det är lite skitigt och stökigt men vi vill ha det så"

Hörnet Rasmusgatan-Sofiagatan i Malmö är känt över hela Sverige. Medier har visat hur unga män med keps, gympabyxor och telefonsladdar i öronen står och hänger, muckar med journalister och säljer narkotika. Det har sagts att polisen inte vågar sätta dit dem utan bara bjuda på kanelbullar. I just det gathörnet huserar organisationen Förorten i centrum.

- Vi har en ren idyll här nästan hela tiden, säger projektassistenten Faranak Rahimi som bor i huset intill.

- Det är lite skitigt och stökigt men vi vill ha det så. Och vi har koll på varandra och varandras ungar, inte som i en småstad där man inte får vara ledsen eller glad eller full, utan i en gemenskap.

Faranak Rahimi pekar ut genom ett av de tre stora skyltfönstren mot gatan där en ung man med keps just säger till åttaårige Idris att cykla lite lugnare eftersom det kommer en taxi körande.

Området kallas Seved men heter formellt Södra Sofielund. Det är ingen förort utan tillhör stadsdelen Södra innerstaden. Och det är inget miljonprogramsområde utan präglas av låga arbetarhus byggda från 1920-talet och framåt. Det är en vacker stadsdel, fasadernas tegel lyser solbränt så här om våren och på Sevedsplan står syrenerna redo att slå ut.

Men socialt är Seved ett miljonprogramsområde. Statistiken visar att 61 procent av de 4 500 invånarna har utländsk bakgrund och att de kommer från 106 olika länder. Arbetslösheten är hög - 53 procent av alla i arbetsför ålder står utan sysselsättning, att jämföra med 36 procent i Malmö totalt. Av eleverna i årskurs 9 på Sofielundsskolan i Seved är 43 procent obehöriga till gymnasiet, att jämföra med 24 procent totalt på Malmös kommunala skolor.

Jag landar på en stol vid ett rangligt bord hos Förorten i centrum. Lokalen har bara varit öppen några veckor, elförsörjningen svajar och det luktar målarfärg. Snart ska grupper av boende mötas här för att planera för Sveriges första muraldistrikt. Enorma målningar på väggar och murar i slitna bostadsområden är navet i föreningens verksamhet och inom ett halvår ska sådana målningar täcka ett antal väggar i Seved.

- Vår uppgift är att lägga grunden för miljöer som de boende kan fylla med innehåll, säger verksamhetsledaren Petra Kuritzén.

En kille från gatan kommer in och vill låna en stol. Det får han, men Faranak varnar för att det är glassplitter på den; en ruta sprack i lördags natt. Sekunden efteråt ropar Petra att nu går någon förbi som hon måste prata med, han är ju påtänkt för en anställning som dokumentatör, så hon springer ut på gatan.

- Stäng dörren så den är låst, säger Faranak bestämt när Petra kommer in igen.

Föreningen är inte etablerad än. De jobbar hårt på att öppna dörrar men måste också stänga dem ibland. Allt för att vinna respekt hos grannar som kan se ut som en homogen grupp men som rymmer en del intressekonflikter.

- Många trivs inte här på grund av nattlivet på gatan och bråk i grannlägenheter. En del känner sig otrygga när killarna står här i hörnet, andra känner sig trygga. Jag tillhör de senare, säger Faranak.

Med en gedigen egen erfarenhet av arbetslöshet, sjukskrivning och olika åtgärdsprogram är 27-åriga Faranak hemma här. Samtidigt har hon erfarenheter bortom det. Hon har på eget initiativ organiserat talangjakter, festivaler och andra aktiviteter framför allt för tjejer mellan åtta och tolv år. Och hon talar som en bok - när jag påpekar det skrattar

hon och säger att vissa ord har hon bara läst och aldrig hört sägas, hon vet att hon uttalar dem fel.

Faranak är kort och gott en streetsmart och intellektuell eldsjäl. Petra är lycklig över att ha kunnat rekrytera henne till verksamheten efter tips från flera boende i området.

- Vi behövde inte annonsera, säger Petra.

- Och hade ni annonserat hade jag inte svarat, säger Faranak. Jag hade inte tänkt att jag var en person som kunde bli anställd i ett sådant här projekt.

Hon hade fått höra på Arbetsförmedlingen att hon var arbetsoduglig - och varför skulle en arbetsförmedlare säga så om det inte var sant?

Petra Kuritzén har en annan bakgrund. Hon är i grunden teaterproducent men har också läst idéhistoria, statsvetenskap och PR och hon har arbetat med kulturdiplomati för den ideella organisationen Spiritus Mundi i bland annat Jordanien.

- Då fick jag kunskap om den muslimska och arabiska erfarenheten. Och jag är uppvuxen i en delvis judisk familj, så jag vet allt om hur det är att ses som annorlunda, säger hon.

Till de arbetsgrupper som startas nu i dagarna har man rekryterat enbart kvinnor. Det är deras tur nu, är tanken efter alla satsningar på att aktivera killarna på gatan.

En grupp deltagare är unga tjejer som man nått genom skolan, i en annan grupp finns vuxna kvinnor som Faranak haft personlig kontakt med. Senast idag frågade hon en kvinna som gick förbi med hunden om hon ville vara med.

- Och det var jättebra att jag gjorde det, för hon blev nästan tårögd. Hon hade redan en idé om vad hon ville.

Faranak och Petra går in i arbetet med något skilda perspektiv. Petra ser på muralerna som konst som kan ge en ny bild av området.

- Det bor många konstnärer här. Om vi står för penslar, färg och vässade pennor så kan idéerna flöda. Jag tror på

bilderna som verktyg för att vända strömmar. Också rent fysiskt, så att kaféer och second handbutiker öppnar här och får folk från andra stadsdelar att ta en söndagspromenad hit.

Hon vill locka en publik som kommer för konstens skull.

- De har stort socialt kapital och är förändringsagenter. När vi dem når vi långt.

Faranak är inte lika intresserad av själva muralerna.

- För mig är den sociala processen viktigast, säger hon. Att se hur platsen påverkas av att fler vuxna är här och fler kvinnor. Att vi bänder upp den här hopplösheten som finns här.

Hon känner sig kluven inför tanken på att muralerna skulle locka besökare utifrån. Det är sekundärt eller kanske till och med problematiskt, om det bidrar till att Seved blir ett attraktivt område för folk med pengar.

- När jag går i centrum utan pengar kan jag känna att jag inte är värd något. Det är först på platser som den här, där det inte finns någon konsumtion, som jag kan slappna av.

Samtidigt tycker hon att det vore bra om folk utan sociala problem flyttade hit. En förebild kan vara stadsdelen Möllevången någon kilometer närmare centrum.

- Där bor väldigt rika människor grannar med fattiga. De ser in i varandras lägenheter och får inblick i varandras vardag och det är bra.

Någon risk för lyxrenoveringar som på Södermalm i Stockholm ser hon egentligen inte. När nu de snåla privatvärdarna äntligen satsar på sina hus handlar det inte om att bygga köksöar och jacuzzibad utan om att få bort möglet så att småbarnen slutar hosta.

Faranak har en ljus bild av de satsningar som gjorts på området på senare tid.

- Det blir bättre och bättre. Förebyggandesektionen tänker smart kring sociala investeringar.

Hon ger exempel: medborgarservice där man får en personlig kontakt, arbetsförmedlare på plats nästan dagligen, samtalssteam som fokuserar på föräldraskap.

- De når inte alla, men de finns inom en radie av hundra meter från alla som bor här. Ingen fråga är för dum. Och om man vill ha en förändring och är tillräckligt ihärdig så händer det inom ett år. Om jag hade bott någon annanstans hade jag aldrig fått all hjälp jag har fått. Det är fantastiskt.

Det stora problemet är arbetslösheten.

- Malmö stad är en lika försiktig arbetsgivare som alla andra, men de börjar se oss som bor här som en tillgång och inte bara som en klagande massa. Vi kanske faktiskt blir bättre fritidsledare för att vi kan våra ungar?

En idyll nästan hela tiden, säger Faranak. Nästan - för en liten del av tiden pågår kriminell verksamhet, bland annat med drogförsäljning på gatan utanför lokalen. Hur förhåller sig föreningen till det? Frågan är känslig, men Petra säger att det är ett polisiärt ansvar, inte ett ansvar för föreningen.

Medan vi talar passerar folk utanför och slänger nyfikna blickar in genom fönstren. Jag märker att det oroar Faranak. den låsta dörren ger fel signaler, säger hon.

Att etablera sig i ett område som Seved är finlir. Föreningens medarbetare lirar på olika sätt. Faranak spelar känsligt på olika strängar vid varje enskilt möte. Den konstnärlige ledaren Björn Carnemalm är restriktiv, till exempel när killarna från gatan vill låna stolar - "ok då, men lämna tillbaka dem". Petra lägger sig vinn om att vara generös - "vill ni inte ha ett bord också?".

*

Och forskningsledaren Ester Barinaga, docent vid institutionen för management, politik och filosofi vid Copenhagen Business School, är framför allt hungrig. Varför muralmålningar, frågar jag över en falafel på pizzeria Colombo.

Muralerna är Ester Barinagas idé. Efter att hon hade doktorerat i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm kom hon att arbeta för KTH i Stockholmsförorten Kista. Områdets tudelning var slående - den högteknologiska telekomindustrin i söder och de socialt utsatta höghusområdena i norr. Hon kände igen mönstret från Kaliforniens Silicon Valley och Palo Alto och från andra delade områden runt om i världen - och från sociologen Loïc Wacquants teorier om territoriell stigmatisering. Hon började arbeta etnografiskt; tala med kvinnor och barn, hjälpa dem med läxor, och gradvis fick hon tillgång till deras perspektiv.

- Jag fick med mig deras frustration över att deras röster inte blir hörda.

Hur skulle de höras? Det klarnade när Ester Barinaga kom till Precita Eyes Mural Center i Palo Alto. Där använder man muralmålningar för att invånarna ska kunna berätta om sitt område, ta makten det och skapa vad Ester Barinaga kallar en *community*, en områdesgemenskap. Konstformen har en stark tradition i Mexiko där många av Palo Altos invånare har sin bakgrund.

Ester Barinaga insåg att muraler kunde bli en fungerande uttrycksform även Sverige. Hon återvände hit och grundade Förorten i centrum efter kalifornisk modell. I Stockholm komplicerades arbetet av stadens nolltolerans mot klotter som kolliderade med muralplanerna. Den kommunala hyresvärden Svenska Bostäder upplät ändå en mur i Husby, och sedan en till, och nu har organisationen fått i uppdrag att dekorera en vägg vid den pågående byggnationen av Citybanan vid Odenplan.

Men Malmö har varit mer lättjobbat. Ester Barinaga upplever ett större engagemang hos politiker, tjänstemän och fastighetsägare här.

Att stå med en pensel och en färgburk och måla på en vägg, är det vad folk verkligen vill? Vill de inte ha jobb?

- De vill göra sina röster hörda. Många som bor här är mycket politiskt medvetna. Och muraler är bara en metod av många möjliga, blir det potatisodling i framtiden så vill jag jobba med det.

En metod för vad? Vad är målet?

- Jag hoppas att muralerna kan påverka debatten om vad Sverige är för land. Vad är det att vara svensk, är det att ha ett svenskt pass och tala felfri svenska? Eller är det att aktivera sig för sin närmiljö och tänka på vår framtid? Det tror jag, och då är människor här mer engagerade än många vid Stureplan i Stockholm.

Javisst, men de vid Stureplan har makten över debatten. Hur kan man ändra på det?

- Genom att göra oss oundvikliga, säger Ester Barinaga och visar mig bilder på muraler som trängt sig på en bredare publik genom att ställas ut i Stockholm: en på Arkitekturmuseet, en på Livrustkammaren och en i Rålambshovsparken på nationaldagen.

- Vi vill ta makten över symbolerna och resymbolisera dem.

Jag tänker att muralmålningarna är ett försök att ge människor makt och självkänsla utan att ta omvägen över fördelningspolitik och pengar. Men är det möjligt? Kan konst och socialt arbete verkligen höja människors självkänsla i ett samhälle där människovärdet alltmer baseras på lönsamhet?

- Jag tror det, säger Ester Barinaga. Att inse att man inte är ensam ger styrka, det visade medborgarrättsrörelsen i USA som gjorde svarta stolta över att vara just svarta.

Kring detta, effekterna av det hon kallar *community building processes*, ska hon forska från och med nu, bland annat genom att försöka mäta muralprojektets sociala påverkan på området och dess invånare.

När vi korsar den starkt trafikerade Lantmannagatan på väg tillbaka till lokalen ropar hon plötsligt: *engaged scholarship!*

- Det är en stor grej i USA, att man som forskare aktivt engagerar sig i de *communities* man forskar på.

Var går gränserna för det, frågar jag medan vi skuttar mellan två snabba bilar, ska man bo i området och låta sina barn gå i skolan där? Och är det inte förmätet att inbilla sig att man som forskare kan dela lågutbildade, arbetslösa eller drogberoendes vardag? Eller finns det en gemenskap bortom sådana yttre ramar, det som Gunnar Ekelöf formulerade som att "det som är botten i dig är botten också i andra"?

*

Nästa dag är årets hittills varmaste. För att slippa lokalen har Faranak stämt möte med mig på Sevedsplan. Fontänen sprudlar, pizzerian har dörren uppställd, mammor gungar sina barn i skuggan under kastanjerna och två kvinnor klädda i hijab halsar vatten på en bänk.

Så här är kvinnorna. De har inte varit särskilt synliga under de månader jag försökt känna av förortsungdomarnas situation. Både i forskningen, i medierna och på gator och torg stöter man på avsevärt fler killar än tjejer. Varför? Faranak krokar ihop jeansbenen uppe på parkbänken och utgår från sig själv.

- Som tjej tänker jag att det finns ingen anledning för mig att hänga på gatan när jag har andra ställen att vara på. Och dessutom ser det ut som man är ute efter en pojkvän om man står där, då ses man som en "dålig tjej". Det tycker inte föräldrarna om.

Istället är tjejerna på Garaget, ett aktivitetshus och bibliotek. Eller här i parken och passar sina småsyskon.

Forskning tyder på att tjejer också har lättare att bryta sig loss och starta ett vuxenliv i en annan miljö. Många av Faranaks kvinnliga barndomskompisar pluggar eller jobbar till exempel utomlands.

En kvinna går förbi med ett par hundar, Faranak ropar "Hej Carina!" och vinkar. En man kommer fram och vill prata,

Faranak säger bestämt att hon sitter i möte. En annan man cyklar längs gatan, Faranak förklarar att han är målare till yrket men nu jobbar med förebyggande insatser i området. En tjej kommer gående över gräsmattan med en gitarr på ryggen, Faranak bekräftar att de ska ses i eftermiddag.

Även här ute stängs och öppnas dörrar, här pågår en oavbruten interaktion, här byggs relationer, här skapas helt enkelt grannsämja.

Jag tänker på min bild av Seved. När jag jobbade som reporter på Sydsvenskan 1989-90 hörde jag aldrig talas om området. Trots att det var problemdrabbat redan då, med många lägenheter som socialtjänsten betalade hyran för, så låg det i mediaskugga. Första gången jag var här var 2009 när jag hälsade på min bonusdotter som bodde i ett kollektiv här. Mitt intryck var positivt - att studerande och invandrare kunde hitta bostad i gamla anrika hus! Jag ville skriva om Seved som ett föredöme för svensk bostadspolitik, men sedan blåste riksmidier plötsligt upp området som ett gangstertillhåll. Jag kände mig korkad som varit så blind. Och nu, när jag sitter här med Faranak, känner jag mig dum igen som trodde mer på DN än på vad jag själv sett när jag var här.

- För oss som bor här är medierapporteringen bisarr, säger Faranak.

Hon upplever att hon har blivit pressad till intervjuer och att det har skadat hennes relationer till andra boende.

- Det finns ett starkt vi-och-dom här. Och om jag pratar om oss som "dom" så får jag inte vara med längre.

Av det skälet talar hon inte med journalister, säger hon - till mig som faktiskt är journalist. Just så motsägelsefullt och komplicerat kan det vara att navigera i Seved.

Så vad tror Faranak, vad kan muralmålningarna göra med Seved? Det finns en liten risk att projektet blir utnyttjat av folk utifrån, säger hon. Hon är kritisk till att man ska engagera studenter i arbetet.

- Jag vill inte ha in folk som kommer från Malmö högskola, jag vill ha in dem som inte kommer in på Malmö högskola! De som kommer från Seved.

Men kan man inte komma både från Malmö högskola och från Seved?

- Jo, och det finns de som gör det också.

Faranak ler nästan lite segervisst. Och hon tror att muralerna kommer att lyfta de boende.

- Seved är ett litet område, det betyder att små saker kan förändra området snabbt. Jag hoppas att folk som annars inte syns eller tar för sig får visa sin verklighet, utvecklas och förstå att man inte alltid måste vara bäst på något för att ägna sig åt det. Och att kvinnor inser att Seved inte bara är männens plats.

För hennes egen del betyder anställningen i projektet mycket.

- Jag så glad att Ester delar min vision, att Petra respekterar min kunskap och att Björn lyssnar på mig. För det har varit jävligt ensamt.

Ibland önskar Faranak att hon inte hade burit på så mycket ilska mot etablissemanget. Fast samtidigt, säger hon, är det inte avgörande.

- Det sägs att man måste bli färdig med sig själv innan man kan hjälpa andra, men det är inte sant i mitt fall. Jag har kvar en del bitterhet, men jag är ganska stolt över det jag har gjort. Jag vet att det är bra att gå på möten och säga vad jag tycker, även om det stänger en del dörrar, och jag vet att det är bra att gå ut och hoppa hopprep med barnen.

Så reser hon sig och stegar iväg över gräsmattan. Nästa möte, med tjejen med gitarren, börjar om några minuter.

Uppror, förebilder och ödmjuka kuggar i aktivitetsmaskineriet

På den nyrenoverade Malmö centralstation har man satt upp bänkar som lutar framåt. Vi som väntar på det försenade tåget norrut måste spänna musklerna för att inte halka ner och små barn måste ha en väska som stöd under fötterna för att sitta kvar. En hemlös som behöver en tupplur måste gå någon annanstans - vilket naturligtvis är avsikten.

När jag sitter där, med trötta lår, och funderar på det ser jag Ingvar Carlsson vanka förbi. Han var statsminister under de år jag bodde här i staden, nu är han en luttrad tågresenär bland andra. Jag går ikapp honom och frågar honom vad han tycker om de lutande bänkarna.

- De löser inte problemen, säger han.

Sveriges utsatta förorter kan ibland se ut som en enda lutande bänk. De tycks inte byggda för att folk ska ha det bra. Så vad löser problemen? Hur ser bilden ut nu när erfarenheterna från fältet fogas samman med forskningens örnperspektiv?

Lösningen finns inte i aktiviteter och projekt, säger Faïd Issa från Forix. Han talar om motstånd och säger att han är stolt när polisen utsätts för stenkastning. Det är en ståndpunkt som tydligt uttrycker ungdomarnas desperation och maktlöshet. Våldet mot etablissemangen riskerar att bli en faktor som driver samhällsservice bort från förorterna och på så vis slår hårt mot förortsborna själva, men det är det enda medel som många ungdomar upplever att de fortfarande har i sin makt.

Faïd Issas ståndpunkt blir också mer begriplig när den sätts in i det sammanhang som forskningen kring fattigdom och olikheter skapar. Olikheterna ökar på flera olika fält i samhället. Fler barnfamiljer blir fattiga samtidigt som fler blir rika, fler skolungdomar misslyckas i samtidigt som fler

toppar betygen. Antonis Vradis, forskaren i geografi från Grekland, påminde oss om kanariefågeln i gruvan. Om etablissemanget inte förstår kraften i ojämlikheten, och i de kastade stenarna, så kan samhället falla sönder.

Men motstånd är inte enda vägen framåt. Muralprojektet i Seved må vara en kugge i det aktivitetsmaskineri som Faid Issa föraktar, men med den ödmjukhet och öppenhet som medarbetarna uttrycker måste satsningen ha goda möjligheter att lyckas i sin ansats att lyfta områdets självkänsla. Och att erövra stolthet på andra vägar än de rent materiella måste, tänker jag, ge en mer hållbar styrka.

Arbetet med rapporten har gett mig anledning att fundera över vilka framtida forskningsfrågor som kan vara mest angelägna. Några av dem som jag har stött på är:

- Vilken roll spelar ungdomars klassbakgrund för samhällets syn på dem? Ett gångbart perspektiv idag är, menar jag, "det kompetenta barnet" - ungdomar är bättre lämpade än vuxna att navigera i den högteknologiska vardag som dominerar snart sagt alla samhällssektorer. Varför omfattas inte miljonprogramsområdenas ungdomar av denna vuxenvärldens vördnad för ungdomskulturen? De har ju samma digitala kompetens, varför blir de istället sedda som antingen offer eller förövare?
- Hur lever tjejerna i miljonprogramsområdena? Dessa flickor, ofta med muslimsk bakgrund, är förhållandevis osynliga i statistiken över synliga problem. Beror det på att de lever mindre problematiskt eller på att vi inte ser dem?
- Hur höjer man skolprestationerna i miljonprogramsområdena? Ungdomar påverkar varandra. Om många presterar bra i skolan så drar de med sig en stor del av de andra på samma skola. Möten mellan ungdomar med varierande studiemotivation skapar alltså

dynamik och utveckling. Men hur får man det att hända i miljonprogramsområdenas skolor? Det hände inte när jag var ung och alla gick i sin närmaste skola, och det händer inte heller nu när ungdomar och deras föräldrar kan välja en skola i ett annat område. Så hur kan man skapa en för alla positiv dynamik i systemet?

- Hur kan välfärdsstatens grundförutsättningar hållas vid liv i ett mångkulturellt samhälle? Många invånare i Sverige har idag sina närmaste anhöriga, och sin solidaritet, i andra världsdelar. Hur går det att kombinera med skattepolitik, socialt engagemang och även med till exempel omsorg om miljön? Vad kan skapa en medborgarkänsla hos fler?
- Hur lever de riktigt rika? Journalister och forskare är sällan välkomna till deras revir. Det är vi ofta inte i förorten heller, men den som är i underläge har inte samma kraft att säga nej som samhällets toppskikt har. Minst lika viktig som fattigdomsforskning borde rikedomsforskning vara. Hur har invånarna i höginkomsttagarområdena erövrat sin livsstil? Och hur förhåller de sig till resten av samhället - vilket ansvar upplever de att de har, vilka skuld känslor finns, hur legitimerar de exempelvis en miljöskadlig livsstil?

Och kraften i förebilder? Jag har frågat alla dem jag har intervjuat om deras förebilder. Samlingen blev en mix av givna, oväntade och okända namn - Gandhi, Nelson Mandela och Olof Palme, Bob Marley och Charlie Parker, Ghanas första president Kwame Nkumah och Burkina Fasos mördade president Thomas Sankara, affärsutvecklaren Susanne Brannebo och Bengt Nilsson som var Europamästare i höjdhopp 1954. Och därtill en mattelärare från Södertälje och en faster från norra Spanien som blev Röda korsetchef.

Det sägs att det bara är kriminella ungdomar som har starka förebilder, men det påståendet verkar inte stämma. Faïd Issa konstaterade att ungdomar i Tensta, liksom på alla andra platser på jorden, har mängder av förebilder från olika arenor: underhållning, idrott, aktivism, akademi - men också lärare, föräldrar, äldre syskon eller någon bekant i kvarteret. Fast samtidigt, sade han, har kriminella ungdomar kanske en starkare lojalitet till sina förebilder - de kanske verkligen vill följa i någons fotspår.

I så fall kan det finnas något positivt i att befria sig från förebilder och hitta självkänsla och självförtroende nog att följa sin egen stig. Faranak Rahimi är den enda av dem jag intervjuar som inte har någon i vars fotspår hon skulle vilja gå. Det finns ingen människa som jag kan tänka om att "så gjorde hon, så ska jag göra", säger Faranak.

Att hon själv är en förebild för många unga, det värjer hon sig mot. Jag tror ändå inte det är en alltför tung roll att axla. Det finns, har jag insett, många som hon - unga människor som trots dåliga odds hittar en kraft som får dem och deras omgivning att växa. Men allt får inte hänga bara på dem.

Litteratur:

- Alakoski, Susanna, *Svinalängorna*, Albert Bonniers förlag
2006
- Alakoski, Susanna, *Jag vet vad fattigdom kostar för den som ska bli människa*, DN 20 maj 2012
- Dalakoglou, Dimitris och Vradis, Antonis, *Revolt and crisis in Greece*, AK Press & Occupied London 2011
- Dikec, Mustafa, *Badlands of the Republic*, Blackwell Publishing 2007
- Dragic, Marijana, *Tolvåring knivskar polis*, DN den 15 februari 2012
- Dragic, Marijana, *Vi får ta emot ungdomarnas frustration*, DN den 22 maj 2012
- Ekelöf, Gunnar, *Färjesång*, Bonniers 1941
- Hancox, Dan (red), *Fight Back! A reader on the winter of protest*, OpenDemocracy 2011
- Ibrahimovic, Zlatan och Lagercrantz, David, *Jag är Zlatan*, Albert Bonniers förlag 2011
- Kallstenius, Jenny, *De mångkulturella innerstadsskolorna*, Stockholm University 2010
- Kunskapsunderlag - områdesprogram för ett socialt hållbart Malmö*, Malmö Stad 2011
- Likvärdig utbildning i svensk skola?*, Skolverket 2012
- Lindgren, Anne-Marie, *Varför växer skillnaderna?*, Arbetarrörelsens tankesmedja 2012
- Niemi, Mikael, *Populärmusik från Vittula*, Norstedts 2000
- Platon, *Staten i Platons Skrifter del 3*, översättning Jan Stolpe, Atlantis 2007
- Salonen, Tapio, *Barnfattigdomen i Sverige*, Rädda barnen 2010
- Salonen, Tapio, *Barns ekonomiska utsatthet*, Rädda barnen 2012
- Salonen, Tapio, *Välfärd, inte för alla*, Rädda barnen 2011
- Sernhede, Ove, *Alienation is my Nation*, Ordfront 2007

Sernhede, Ove (red), *Förorten, skolan och ungdomskulturen*,
Daidalos 2011

Sernhede, Ove, *Planet Hiphop*, Liber 2011

Skolan mitt i förorten, Folkhälsoinstitutet,
Integrationsverket och nätverket Den öppna skolan, 2000